

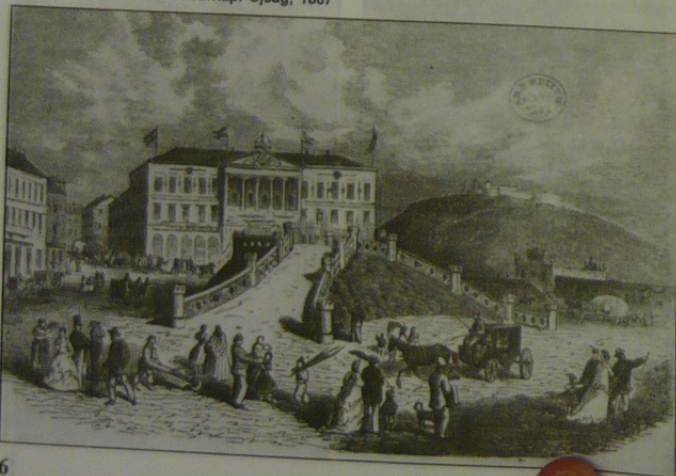
A koronázási domb szimbolikája, 1867

História, 1996, 8, 6-8.

„Tiszta föld” Ferenc József koronázására

A téren — ahová a koronázási dombot helyezték — az 1860-as évek második felében még Európa egyik legszebb, alig 30-40 éves klasszicista épületgyűjtése állt. A ház sor északi szélén az Akadémia palotája emelkedett, a keleti oldalon pedig az úgynevezett Ullmann-ház (ekkor már előkelő szálloda), majd ettől délre a hatalmas, háromemeletes, ekkori tulajdonosáról, a grófi rangra emelt görög nagykereskedőről elnevezett Nákó-ház (nemsokára egy amerikai biztosítótársaság irodáival); majd a Koburg hercegek (Pest megyében is nagybirtokosok) kis palotája, végül a luxus színvonalú Diána fürdő: házában 1832–36-ban Széchenyi szállt meg. A tér déli oldalán ekkor már az Áru-és Értéktőzsde székháza magasodott hat dór oszlop által tartott, üvegezett, zárt erkélyével. Ezen, az ország polgárosodásának oly sok jelét hordozó téren zajlott le 1867. június 8-án Ferenc József magyar királlyá koronázásának egyik fontos, szimbolikus mozzanata, a kardvágás.

„A pesti király-domb”. Vasárnapi Újság, 1867



Vörös Károly számtalan tanulmánya maradt eddig kiadatlan — ahogy ez a töprengő íróembereknél szokásos. A „Budapest története” újkori kötetének írása közben számtalan olyan részkeréskést dolgozott ki az 1970–80-as években, amelyek csak kis terjedelemben kaphattak helyet az összefoglalásban, vagy teljesen kimaradtak belőle. Ezek közül való a jelen írás is.

A védelmező király

A magyar koronázások történetét kutatva tudjuk, hogy annak aktusa — egy országgyűlési ülés kereteibe foglalva — már a középkor óta két elemből tevődik össze. Az egyházból, amely véget ért a király megkoronázásával és a királyné felkenésével, és a világból: az aransark

kantúy vitézek* felavatásából, majd, immár a templomon kívül, mintegy a nép előtt, a király esküjéből, végül pedig a dombocskára fellovagoló királynak a négy világtáj irányába tett négy kardvágásból. A koronázás a középkor óta — kisebb alkalmi módosításokkal — állandósult rendjében a kardvágás szerepe különösen jelentős és stabil volt, hiszen ez annak volt a szimbóluma, hogy a király kész az egész országot bármely irányból jövő támadással szemben megvédelmezni. Ezt a mélyen a középkorba visszanyúló rendet követték I. Ferenc József és IV. Károly koronázásán 1867-ben és 1916-ban is. Egyetlen pontot kivéve, illetve a hagyományos rituálét mintegy kiegészítve, szimbolikájában továbbfejlesztve.

A koronázás rendjében a kardvágásokhoz a koronázó városban szükség volt valamilyen dombra, azért is, hogy a király az őt környező tömegből így kiemelkedve minél több jelenlévő számára láthatóvá váljék. Miután a 16. század közepétől 1848-ig a Habsburg-uralkodók koronázása (III. Ferdinánd 1626. évi soproni és I. Ferenc 1792. évi budai koronázását kivéve) mindig Pozsonyban történt, nem meglepő, ha ott a kardvágás helye is állandósult, a Duna partján még a 17. században kialakított kis, ún. Királydombon. Ferenc József pest-budai koronázásakor a dombot Pesten a Lánchíd tengelyében, a mai Roosevelt tér déli oldalán helyezték el. Mivel azonban a téren nem volt természetes magaslat, a kb. 3 m magas és a három felvezető rámpával együtt kb. 20 m átmérőjű dombhoz szükséges földet úgy kellett odaszállítani. De honnan? És ez miért jelentett bármilyen problémát a rendezők és a társadalom számára?

Föld — az ország minden részéből

A rituáléban éppúgy, mint a magyar koronázások történetének más forrásaiban, seholl nincsen szó a dombhoz felhasználandó föld eredetét előíró vagy meghatározó rendelkezésekről. 1867-ben azonban a koronázás alkalmából már sajátos történeti-politikai szempontok jelentek meg. 1867. április elején a koronázás megszervezésének előkészítésével megbízott főudvarmester-helyettes, gróf

* Aransarkantúy vitéz: a magyar királyok koronázásuk alkalmából néhány arra érdemes nemes Szent István kardjának érintésével aransarkantúy vitézzé avattak. (Számuk koronázásonként eltért. Ferenc József 23 ilyen vitézt avatott.) Nevüket a csizmájukon és kalpagjukon a forgó alatt viselt kis aransarkantúyról kapták. (A szerk.)

Szapáry Antal, értekezletet hívott össze a koronázással kapcsolatos teendők megbeszélésére. Már április 26-án megkezdtek Pesti Frigyes, a Vigadó nagy építője tervei alapján a majdani koronázási domb díszes, faragott kőkorlátainak építését (hogy majd a nagy napra fehér, bíbor s nemzeti színű posztóval takarják be azokat), majd a terület feltöltését. Mégpedig — és itt lép be új mozzanat a koronázási szimbolika körébe — „az ország minden részéből, többnyire történetileg is nevezetes helyekről küldött földdel”.

Honnan, kitől származott a gondolat? Egyelőre azt is csak megközelítőleg tudjuk megállapítani, hogy hány helyhatóság kapott felszólítást történeti nevezettségű helyről származó fél köbláb (1/6 km²) „tisza föld” beküldésére a koronázási domb számára. Úgy tűnik, a felhívást vármegyékhez, kerületekhez, székekhez, valamint a szabad királyi és rendezett tanácsú városoknak küldték el —

Disztribúció a Duna-parton a koronázáskor 1867. június 8.



legalábbis a földet ténylegesen beküldő helyhatóságok ezeket a kategóriákba tartoztak. Létszámuk ekkor 100-150 körül járt. Az akcióban a döntő szerepet azonban a korszak — a politikai gondolkodást is befolyásoló — historizáló szemlélete, mentalitása játszotta. A koronázási domb ilyenét összetétele alkalmas volt arra, hogy kifejezze az állam hatalmának a koronázás aktusában láthatóvá vált egységét és kiterjedését az egész (Mohács óta a legteljesebb) magyar államterületre, az állam egész földjére. Ugyanakkor kifejezte a teljes magyar történelem összegződését is a Szent Korona mint a nemzeti múltat a jelennek „összekapcsoló szimbólum” alatt. A tömegek számára is közérthetően legitímálta a polgári államot és a mögötte álló kiegyezést, történeti előzményeinek, gyökereinek kimutatásával. Az aktus szerepét és jelentőségét csak fokozta, hogy a beküldött ládák felbontása

ugyancsak nyilvánosan, ünnepélyes formák között történt a belügyminiszter (Wenckheim báró), az ünnepség szervezéséért felelős helyettes főlovászmester és „fényes közönség” jelenlétében. Hangosan kiáltották ki a felbontott ládát küldő helyhatóság nevét, majd a földet szétszórták a dombocsánk. Ami körül ekkor már tribünök emelkedtek a nagy látványossághoz jegyet váltó, ill. váltani képes nézők számára — míg a tőzsde székházának erkélyét örökzöldek borították: Erzsébet királyné innen fogja nézni a kardvágásokat.

A „domb” szerepe

1867. június 8-án reggel az évszázados rituáléknak megfelelően Budavár Nagybaldogasszony templomában magyar királlyá koronázták Ferenc Józsefet. Ezután a király gyalog áment a helyőrségi templomba, ahol felavatta az aransarkantúy vitézeket. A szertartás vezetésével a ragyogó napsütésben összerendeződött a király az eskütételhez és a kardvágáshoz kísérő menet. Sokféle szerep, érdeke, funkció kapott helyet benne. Élén egy huszárszázad lovagolt, utánuk két udvari csatlós haladt; őket császári-királyi nemes apródok, királyi asztalnokok, kamarások, titkos tanácsosok, miniszterek, különböző rendek nagykeresztesei, követek, a magyar királyi hírnök, a helyettes főajtónálló mester, a két koronaőr, a tárnokmester, a főasztalnokmester követték. Ezután Andrássy miniszterelnök jött lovon. Itt haladt egy ezüst keresztet emelő püspök, majd a helyettes főlovászmester is a kivont állami pallossal. Ezután hat magyar testőrrel, és mint „a legbelsőbb környezet” tagjaival: a helyettes főudvarmesterrel, a főkamarásmesterrel, a testőrkapitányokkal és az első főhadsegéddel körülvéve Ferenc József lovagolt — immár mint megkoronázott király — fején a Szent Koronával, vállán Szent István palástjával. Őt püspökök, infulus apátok követték, majd a menetet egy szakasz magyar testőr, a cs. kir. tábori csendőrség és egy huszárszázad zárta le. A hosszú menet végig húzódtott a Váron, majd a Dísz térnél az Albrecht — ma Hunyadi János — úton át vonult a Dunához, áthaladt a Lánchídon, de egyelőre nem a koronázási domb felé, hanem jobbra térve a rakparton, elhaladva a Vigadó előtt a Belvárosi plébániatemplomnál állt meg. Itt a Szentháromság szobránál az uralkodó letette a hagyományos koronázási esküt. Majd visszafordulva, az ablakokat és háztető-

háztetőket is ellepő lelkes nézők tömegeivel szegélyezett belvárosi utcákon — a mai Vörösmarty téren és a Dorottya utcán át — a király és kísérete odaért a koronázási dombhoz. A menet eleje a Lánchíd közelebe ért, amikor „Ófelsége a megfelelő helyen kiugrat a menetből, vágatva lovagol fel a koronázási dombra, kivonja Szent István kardját, és megteszi a négy világtáj felé keresztalakban a négy vágást”, s mindegyik alkalommal a megfelelő irányba fordította a lovat is. Ezután vágatva fellovagolt a Várba. A nagy nap programjában a koronázási domb szerepe ezzel ért véget.

Történeti tudat, értékrend

A domb azonban nem töltötte be egészen feladatát. Magyarország ekkor számbajöhető mintegy 100-150 helyhatóságából ui. összesen csupán 42 küldött be valamely történeti eseménnyel azonosítható helyről származó földet. „Több más város, megye, szék ismeretlen helyről küldött földet” — jegyzi fel az események egyik kortársi krónikása.

Bár a helyi hatóságok ilyen passzívítása (mondhatni: indolenciája, érdektelensége vagy éppen ellensége volta) miatt a kiegyezés kori Magyarország történeti tudatáról, múltja egyes elemeinek értékeléséről így nyerhető képünk töredezett marad, a 42 helyről megküldött földből és kommentárjaikból bizonyos kép mégis kezd kialakulni. Ezen át, ha töredékesen is, de kibontakozik elő-

tünk három többé-kevésbé határozott történeti-tudati értékrend körvonala is. Különösen érdekes és jellemző az, amely (az elsősorban Anonymusra támaszkodó) középkori magyar krónikás hagyománynak 19. századi eleven továbbélését mutatja. Ennek jegyében Bereg megye a Munkács melletti Csernek-hegyről küldött be földet, „amelyen a magyarok ez országba költözésnél Álmos herceggel először állapodtak meg”; Pest megye Alpárról, „Árpád megerősített dombjáról”, valamint Solt neje gyermekeket szült”, küldött földet. Belső-Szolnok megye onnét, ahol a hét vezér szövetséget kötött; Ugocsa onnan, hol Árpád 881-ben fejedelemsémet választott, Dés pedig arról a helyről, „hol az ősmagyarok először imádták az Istent”. Ezeknek a helyeknek sorához csatolható három, Szent Istvánhoz kapcsolódó föld küldő helye: a szent király lakásához tartozó kápolna padlójából (Esztergom vm.), Szent István születési helyéről (Esztergom város) és a székesfehérvári királyi kert azon helyéről, ahol egykor Szent István bazilikája állt (Székesfehérvár város). Különösen érdekes a krónikás hagyomány elemeinek egymásra rétegződése Torda megye esetében. A megye a földet határának arról a helyéről küldte, ahol Szent László a kunokat leverte; további földet pedig a keresztiesi határból, „ahol a dák állam bukása kezdődött, és amely azáltal is nevezetessé lón, hogy egy kereszties had vonult rajta keresztül”.

Nem kevésbé jellegzetes elemek ennek a történeti értékrendnek a magyar küzdelmek magasra értékelése. Középkori Szolnok megye, Liptó megye Rákóczi korát, Szatmár megye a Rákóczi-mozgalom végső kifutását jelentő szatmári béke megkötésének helyét idézte földjével. Kolozs megye a kolozsmonostori határban álló Rákóczi-szobor „helyén” lévő talajból küldött mintát. Jellemző — harmadik témacsoportként — a még élő kortársak megtisztelése a hozzájuk kapcsolódó föld küldésével. Így válik — némi túlzással — „históriai jelentőségű” földde a lojalis komáromiak számára az a hely, ahol Erzsébet „császárné és királyné” 1857-ben először lépett magyar földre, és Zalában Kehida mint Deák Ferenc lakóhelye. Nagyon jellemző viszont — immár megfordítva a kortársi értékrendet — 1848/49 és általában a kortársi világ politikai mozzanatainak hiánya, amit részben nyilván a kiegyezést ünneplő tapintat is indokolt, kivéve Arad város egyetlen szóval semleges eseményéről, „Világos”-ra emlékeztető földarabját.

A krónikás hagyomány és a függetlenségi harcok állnak az emlékezés tengelyében. Természetszerűen — a töredékes források miatt — nem beszélhetünk sem történetiszemléletről, sem értékrendről. Valójában inkább egy, az érdekeltségi hatóságok élén álló bürokratikus elit opportunista vagy legalábbis óvatosságot magartatásáról volt szó. Bár ebben nemegyszer ellenzéki vélemény is tükröződött.

VÖRÖS KÁROLY

Korrupcióval a hazáért

Themisztoklész sorsa

Themisztoklész a Kr. e. 520-as években született, és valamikor 462–459 között halt meg. Életét annak a célnak szentelte, hogy a perzsa uralomra emelje. 493/492-ben arkhónként kezdte meg a perzsa kikötő építését; 490-ben stratégusként (hadvezérként) vezette törzse katonáit győzelemre a marathóni csatában; 483/482-ben ismét arkhón lett, és a laurioni ezüstmányák jövedelmének felhasználásával megkezdte a hajóhad nagyarányú felfejlesztését; végül 480-ban megint stratégosz, aki döntő részt vállalt a perzsák elleni szalamiszi tengeri ütközet megnyerésében. Mivel a tengeri hatalmat a perzsákkal való viszony normalizálása segítette, Spárta féltékenysége viszont hátráltatta, a perzsa ellenséggel történő kibékülés és a Spártával való szembennézés politikáját hirdette meg. Az athéni közvélemény ezzel nem értett egyet, és az általa korábban száműzött, de azóta visszalért ellenfelei elérték, hogy a 470-es évek végén a népgyűlés száműzze őt Athénból. Argoszba települt, és felvette a kapcsolatot a spártai hadvezérrel, Pauszaniasszal. Ez szakított a spártai kormányzattal, és a titkos tárgyalásokba kezdett a perzsákkal. Azonban leleplezték és kivégezték. Am iratai között Themisztoklész is kompromittáló feljegyzésekre akadnak. Ezért Athénban vádat emeltek Themisztoklész ellen, és követelték kiadatását. Most

1995-ben jelent meg a Magyar Olimpiai Akadémia kiadásában Kertész István: *Sport, pénz és csábítás az Olimpiosz alapján c. kötete, amely botrányos ókori historiai esszészzerű feldolgozásait gyűjtötte csokorba. Ezek közül való a híres athéni politikus, Themisztoklész története. A róla szóló fejezetet a következőkben kivonatolva közöljük.*

már komolyan életveszélybe került, és előbb Épeiroszba, majd 465 táján női ruhában Perzsiába menekült. Itt a király szívélyesen fogadta, és birtokot adományozott neki Magnésziában. Egy hagyomány szerint önkézzel vetett véget életének akkor, amikor Artaxerxész király a görögök ellen induló hadjáratához akarta igénybe venni szolgálatait.

Egy különös identitás

Themisztoklész a féltve őrzött hölgyeknek kijáró kíséret vette körül. Ő, aki a marathóni csatában levágott perzsák vérében fürdött, aki a szalamiszi tengeri ütközet során a legtöbbet tette a görögök győzelméért, most gondosan lefátyolozott kocsin közeledett a perzsa királyi udvar felé. Ha hinni lehet egy elterjedt hagyománynak, Kr. e. 465-öt írták ekkor. Vagy az ősi ellenfél, Hellász egykori romba döntője, a gőgös Xerxész, vagy utóda, I. Artaxerxész ült ez idő tájt a királyok trónján, amely elé a földönfutó Themisztoklész menedéket kérve le akart bo-

rint az egyén nem emelkedhetik a közösség fölé. Ugyanakkor távol álltak tőle társadalmi rétege előítéletei, becslése a kézműveseket és a kereskedőket, és bevallott politikai célja az volt, hogy Athénban ezek tartós érdekeit támogassa. Mint hellén polgár városállama és a görögség szabadságát megvédeni elsőrendű kötelességének érezte, de mint aki csak félig görög, semmiféle negatív előítéletet nem táplált magában más civilizációk hordozóival szemben. Így aztán nem azonosulhatott igazán egyik athéni politikai csoporttal sem. Valójában már pályája kezdetén esélytelen volt arra, hogy konfliktusmentesen beilleszkedjen hazája közéletébe.

Ugyancsak a későbbi próbáltások árnyékát vetítette előre emberi alkata. Becsület, kiemelkedő intelligencia és a beilleszkedésre való csekély hajlandósága már kéifjúságában feltűnt tanítómterének. Ezek egyike állította meg is jegyezte: „Gyermekek semmilyen sem leszel csiny, hanem jóban és rossban egyformán nagy.”

A marathóni lecke

A Kr. e. 490. évi marathóni csatában az athéni erők egyik vezérének Themisztoklész alaposan kivette részét a győzelemből. Ráadásul az ütközet előtt jelesre vizsgált rá egyébként nem jeles önkörletőzésből is, nisztrancsnoki hatásköre egy önként átadta vezértárs perzsák harcmórárt mag nyiuk közül legjobban Miltiadésznek. Az azorion gyón fájt neki, hogy a csapás után minden Miltiadész dicsérete észre is vették, hogy követő napokban kigyulladt szemmel és morságtól sápadt arc közöttük. Mikor meg-

Ünnepélyes kardvágás a koronázáskor, 1867. június 8.

